

สรรพวิทยานานาแขนงในพระไตรปิฎก

รศ. ดร. สมิติพล เนตรนิมิตร
อาจารย์ประจำ บัณฑิตวิทยาลัย

บทคัดย่อ

พระไตรปิฎก : วรรณกรรมสะท้อนความจริงชีวิตมนุษย์หลายด้าน ใช่ว่าจะมีแต่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือเรื่องสำหรับชาวพุทธเท่านั้น พระไตรปิฎกเป็นแหล่งรวมสรรพวิทยาเป็นคลังวรรณกรรมขนาดใหญ่ มีคำสอนหลายชั้น หลายระดับ หลายแนว หลายลักษณะ ที่สามารถสนองความใฝ่รู้ของทุกคนที่แม้จะมีภูมิปัญญาต่างกัน เมื่อรู้อย่างนี้ ชาวพุทธจึงควรศึกษาพระไตรปิฎกพร้อมศาสตร์อื่นๆ เพื่อบูรณาการความรู้โดยไม่ปิดกั้นตนเอง

ความนำ

ในสมัยปัจจุบัน ที่ว่ากันว่าสังคมได้พัฒนาไปเป็นสังคมเมืองที่ค่อนข้างจะซับซ้อน ได้เกิดมีสถานที่และสถาบันแปลกๆ ใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย ในบรรดาสิ่งแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นได้รวมเอาการทำมาหากิน การหาเลี้ยงชีพ หรืออาชีพ เข้าไว้ด้วย ในยุคที่มนุษย์มีอาชีพหลากหลาย แต่ละอาชีพก็อาจขยายออกไปได้อีก ซึ่งต่างกับในอดีต ที่อาชีพมีจำกัด ไม่กว้างขวางซับซ้อน เหมือนทุกวันนี้

ชีวิตมนุษย์ในอดีต ส่วนใหญ่มาจากหนังสือศาสนา

เช่น คัมภีร์ฝ่ายวินัย ตอนว่าถึงโอมสวาทสิกขาบท^๑ สะท้อนให้เห็นอาชีพคนโบราณว่า อาชีพมี ๒ อย่าง คือ อาชีพที่สังคมรังเกียจ ดูหมิ่นดูแคลน เป็นอาชีพชั้นต่ำ กับ อาชีพที่สังคม

^๑ วิ. มหา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๓-๒๐๔

ยกย่อง ถือว่าเป็นอาชีพนับสูง *คัมภีร์พระสูตรตอนว่าถึงศิลปะ*^๒ อ้างอาชีพเกี่ยวกับความรู้ความสามารถ หลายอาชีพ ได้แก่ ความรู้ในเรื่องช้าง ม้า รถ ธนู อาวุธ การคำนวณด้วยนับนิ้วมือ คำนวณด้วย คัดในใจ อนุมาณด้วยสายตา วาดเขียน ฉันทลักษณ์ โลกยาศาสตร์ และกฎหมาย บางอาชีพ ต้องใช้ทักษะ อาศัยความชำนาญ เช่น อาชีพนายทหารช้าง นายทหารม้า^๓

ที่เกริ่นปรารภการหาเลี้ยงชีพ ก็เพื่อย้าธรรมเนียมชาตินิยมมนุษย์ ที่ไม่ว่ายุคสมัยใด เรื่อง ปาก เรื่องท้องคงยังเป็นเรื่องสำคัญ ชีวิตอยู่ได้เพราะอาหาร ชีวิตเป็นเหตุของท้อง

การเลี้ยงชีพในอดีตหลายอาชีพ กล่าวถึงในคัมภีร์หลักของชาวพุทธ ซึ่งมีความเก่าแก่ไม่น้อยกว่าสองพันปี

หากมองแง่นี้ คัมภีร์หลัก (*พระไตรปิฎก*) มิใช่มีเฉพาะเรื่องสำหรับชาวพุทธ ที่ต้องอ่าน ต้องรู้ ผู้ใฝ่รู้ที่ไม่ยอมปิดกั้นตัวเอง แม้ไม่ใช่ชาวพุทธก็ควรอ่าน ควรศึกษา จะพบความน่าทึ่งหลายรูปแบบแฝงอยู่ในนั้น

ในเรื่องนี้ สำหรับคนที่ยังตัดสินใจไม่ได้ อาจเพราะไม่รู้ว่าจะเริ่มอ่านเล่มไหนก่อน พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย “นับรวมได้ถึง ๒๒,๓๗๙ หน้า หรือเป็นอักษรไทยประมาณ ๒๔,๓๐๐,๐๐๐ ตัว แต่ละปิฎก มีการจัดแบ่งหมวดหมู่ บทตอน ซอยออกไปมากมาย ซับซ้อน”^๔ “ฉบับพิมพ์อักษรไทยชุด “สยามรัฐสกล เตปิฎก” รวมเป็นหนังสือพระไตรปิฎก จบละ ๔๕ เล่มสมุดแบ่งตามเล่มสมุดฉบับพิมพ์ขนาด ๘ หน้ายก วินัยปิฎก ๘ เล่ม มีจำนวน ๒,๒๔๕ หน้า สุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม มีจำนวน ๑๓,๑๗๔ หน้า อภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม มีจำนวน ๖,๔๙๗ หน้า รวมทั้ง ๓ ปิฎก มี ๒๑,๙๒๐ หน้า”^๕

^๒ พุ. อ. (ไทย) ๒๕/๒๙/๒๒๖.

^๓ ที. ส. (ไทย) ๙/๑๖๕/๕๓. มิลินทปัญหากล่าวถึงศิลปวิทยา ๑๘ แขนง อาชีพ ๘๐ อาชีพ (มิลินท. (บาลี) ๔/๔, ๑/๓๓๙).

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^๕ ธนิต อยู่โพธิ์, *ตำนานพระอภิธรรม* พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวดพร, ๒๕๒๗), หน้า ๖.

พระไตรปิฎก มากทั้งจำนวนหน้าและจำนวนเล่ม แต่ละเล่มจำนวนหน้ามี อย่างน้อยมากกว่า ๓๐๐ หน้า ไม่นับความยากทางด้าน ภาษา เนื้อหา การสื่อความ และการเข้าใจเนื้อหา

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพระไตรปิฎกเล่มเล็ก มีความยาก ชาวพุทธก็ประสงค์ที่จะอ่าน อยากรู้ อยากศึกษา ด้วยทราบว่ หลักการและวิธีการของพระพุทธศาสนามีอยู่ในพระไตรปิฎก ที่อยาก จะรู้ ก็เพื่อไว้ตรวจสอบคำสอนที่ลุ่มลึกนั้น ว่าเป็นอย่างไรแน่ ที่ว่า พระไตรปิฎกมีคำสอนหลาย ชั้น หลายระดับ หลายแนว หลายลักษณะนั้น หมายความว่าอย่างไร

ชาวพุทธมีพระไตรปิฎกสำเร็จรูป(มาตั้งนาน)แล้วจัดทำไว้หลายรูปแบบการอ่านการศึกษา พระไตรปิฎกจึงทำได้ง่ายกว่าสมัยก่อน รวดเร็ว ฉับไวมากกว่าในอดีตหลายเท่า สรรพวิทยานานา แขนง ถูกตรวจสอบเปรียบเทียบกับวิทยาการในยุคใหม่หลายสาขาวิชาเป็นเหตุให้ชาวพุทธไม่อาจ จำกัดการศึกษาไว้เหมือนในอดีตได้อีก กล่าวคือ ต้องเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวิทยาการยุคใหม่ ความ รู้ความเข้าใจด้านอุดมคติที่เคยมีเวลานี้คงไม่พอเสียแล้วต้องรู้ให้สอดคล้องกับสังคมการเรียนรู้ที่ปรับ เปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา

อย่างไรก็ดี พระไตรปิฎก เป็นแหล่งการเรียนรู้ ปลูกสร้างภูมิปัญญา เป็นที่รวมสรรพ วิทยาหลายแขนง เป็นคำสอนสื่อสัจธรรมก็มี เป็นโฆหารซ่อนภูมิปัญญาก็มาก ที่โดดเด่นคือด้าน ประวัติศาสตร์

จึงอยู่ที่ผู้อ่านว่าจะศึกษาเรื่องอะไร จะมองพระไตรปิฎกด้วยวิชาแขนงไหน การอ่าน ไม่ ว่า อ่านออก อ่านตรวจตรา อ่านอย่างมีวิจารณ์ญาณ หรืออ่านเพื่อค้นคว้า ถือว่าเป็นพื้นฐาน ของการเรียนรู้ทั้งสิ้น

อ่านมากกับอ่านเป็น ย่อมมีผลต่างกันตามมุมมองของผู้อ่าน

วิชาการ ๓ กลุ่ม

ศาสตร์ หรือ วิชาการ หรือความรู้ในโลกนี้อาจแบ่งได้ ๓ กลุ่ม คือ มนุษยศาสตร์ วิทยา ศาสตร์ และสังคมศาสตร์

๑. มนุษยศาสตร์ ว่าด้วยคุณค่าทางจิตใจและงานของคน มีศิลปะ วรรณคดี ประวัติ ศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศาสนาและปรัชญา หมวดวิชามนุษยศาสตร์เกิดขึ้นมาในโลกก่อนหมวด วิชาอื่น มีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นความรู้พื้นฐานให้กับวิชาการด้านอื่นๆ แยกเป็น ๑) มนุษย

ศาสตร์บริสุทธิ์ เช่น วิชาศาสนา วิชาปรัชญา วิชาศิลปะ ๒) มนุษยศาสตร์ประยุกต์ นำเอาความรู้บริสุทธิ์มาใช้งาน เช่น ปรัชญาการดำเนินชีวิต ศาสนาในชีวิตประจำวัน

๒. **วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ** ความรู้ที่ได้โดยการสังเกตและค้นคว้าจากปรากฏการณ์ธรรมชาติแล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ วิชาที่ค้นคว้าได้หลักฐานและเหตุผลแล้วจัดเข้าเป็นระบบ แยกเป็น ๑) กลุ่มวิชาบริสุทธิ์ ๒) กลุ่มวิชาประยุกต์

๓. **สังคมศาสตร์** ความรู้เกี่ยวกับสังคม มีหมวดใหญ่ ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยาสังคม แยกเป็น ๑) กลุ่มวิชาบริสุทธิ์ เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ๒) กลุ่มวิชาประยุกต์ เช่น การพัฒนาชุมชน การสังคมสงเคราะห์ การจัดการ

ในพระไตรปิฎกไม่แยกสรรพวิทยา เหมือนปัจจุบัน ไม่เรียกว่าวิชานี้วิชานั้น

บทความนี้ มองพระไตรปิฎกที่เป็นฐานของสรรพวิทยา ๖ แขนง คือ

๑. ด้านวรรณคดี

เราคุ้นเคยพระไตรปิฎกในฐานะเป็นคัมภีร์ศาสนา แต่ถ้าเรียกชื่อเปลี่ยนจากคัมภีร์เป็นวรรณคดี รู้สึกได้เลยว่าความศักดิ์สิทธิ์ย่อมลดลง พร้อมถามว่าพระไตรปิฎกเป็นวรรณคดีได้อย่างไร วรรณคดีเป็นเรื่องสมมุติ เป็นจินตนาการที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น แต่พระไตรปิฎกเป็นวรรณคดีโดยอนุโลม เรียกว่า วรรณคดีปากเปล่า (oral literature) ซึ่งเล่าต่อปากสืบกันมา ภาษาในพระไตรปิฎกมีทั้งภาษากวีและภาษาธรรมดาที่มนุษย์ใช้สื่อสารกันตามปกติในภาษาไทย วรรณคดีกับวรรณกรรมแปลจากคำว่า Literature แต่คำบัญญัติของไทยใช้คำต่างกันและมีความหมายต่างกัน หนังสือและวรรณคดีทุกเรื่องเป็นวรรณกรรม แต่จะมีวรรณกรรมเพียงบางเรื่องที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์สูง พระไตรปิฎกได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณคดี เมธีชนจึงศึกษาพระไตรปิฎกบาลี (Pali Tipitaka) โดยเรียกชื่อเป็นวรรณคดีบาลี (Pali Literature) วรรณคดีของชาวพุทธ(Buddhist Literature) หนังสือตำราของชาวพุทธ(Buddhist canonical books)^๖

อนุชนย่อมเรียนรู้ธรรมชาตินมนุษย์ ได้จากเหตุการณ์ในพระไตรปิฎก

^๖ ชื่ออื่นๆ คือ The Pali Nikayas, The Pali Texts, The Buddhist texts, The Pali Canon

๒. ด้านคติชน

ความรู้ด้านคติชนย่อมเกี่ยวข้องกับวรรณกรรม

“ศาสตร์ทางคติชนวิทยาในประเทศตะวันตกได้ดำเนินมาร่วม ๑๕๐ ปี ศาสตร์ทางคติชนวิทยาในประเทศไทยมีอายุไม่เกิน ๕๐ ปี”^๗

แต่หากมองที่แหล่งคติชนวิทยา(ในพระไตรปิฎก) คือ อินเดีย ความรู้ด้านคติชนมีมานานแล้ว มนุษย์รู้วิธีเล่าเรื่อง ก็เกิดคติชนแล้ว โดยเฉพาะคนอินเดีย ซึ่งยกย่องกันว่าเป็นนักเล่านิทาน

คนอินเดียสอนประวัติศาสตร์โดยใช้นิยายปรัมปรา ประวัติศาสตร์อินเดียปนอยู่ในนิยายพื้นเมือง ประวัติศาสตร์กับนิยายมาจากแหล่งเดียวกัน วรรณกรรมอินเดียเช่น ชาดก ปุณฺณ ตันตระ หิโตปเทศ กถาสาริตสาคร เวตาล นอกจากแทรกคติธรรม ยังมีประวัติศาสตร์อยู่ในนั้น

ความเชื่อปรัมปราก็คือ คติชน หมายถึง *ความรู้ของปวงชน* เป็นภาษาตำนาน เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ (code) ประกอบด้วยความเชื่อเกี่ยวกับโลกธรรมชาติ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ธรรมชาติของมนุษย์ รวมถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา นอกจากนี้ยังเกี่ยวกับภูตผีปีศาจ เวทมนตร์คาถา การสาปแช่ง การทำเสน่ห์คุณไสย เครื่องรางของขลัง โชคลาง โรคภัยไข้เจ็บ และความตาย

เรื่องเล่าเป็นรูปแบบหนึ่งของวรรณกรรม เป็นจินตนาการในยุคที่มนุษย์ยังไม่รู้วิธีเขียนหนังสือ เรื่องเล่ามีอยู่ทุกมุมโลก เรื่องเล่าเป็นแหล่งประมวลวัฒนธรรมประเพณีของมนุษย์ยุคแรก มีทั้งทัศนคติ ความเชื่อ ความเห็น คิลปะ กฎเกณฑ์ของกลุ่ม ความประพฤติตลอดถึงค่านิยมในสังคม เนื้อหาเรื่องเล่าเป็นความเชื่อในยุคดึกดำบรรพ์ เรื่องราวแปลกประหลาดที่คนยุคปัจจุบันคิดไปไม่ถึง อำนาจลี้ลับศักดิ์สิทธิ์ เวทมนตร์คาถา สัตว์พูดได้ สัตว์ช่วยเหลือมนุษย์ โดยมีกรอบเรื่องจากสิ่งใกล้ตัวเช่นชีวิตหลังความตาย นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ รวมไปถึงเทพเจ้า

นิทานพื้นบ้าน เรื่องตำนาน นิยายปรัมปรา เทพนิยาย คือ รหัสยะของอินเดีย (Indian Mythology) มีทั้งในพุทธประวัติ และใน นิทานชาดก

^๗ ศีราพร ณ ถลาง, *ทฤษฎีคติชนวิทยา*, (กรุงเทพฯ ฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

คำบรรยายพุทธประวัติ ลุ่มลึก และคมคาย เช่นบรรยายว่า พระกุมารประสูติทรงเดินไป ๗ ก้าว พร้อมกล่าวอาสภิวาจา ทรงพบเห็นเทวดา ทรงลอยถาดทวนกระแสน้ำ ทรงชนะมาร

นิทานชาดกเล่าเรื่องแปลกมหัศจรรย์ เช่นบรรยายว่า พระโพธิสัตว์ทรงไปเทวโลกขณะที่เป็นมนุษย์ การถือกำเนิดของสุวรรณสามโพธิสัตว์ เทวดามองเห็นมนุษย์แต่มนุษย์ไม่เห็นเทวดา สัตว์พูดภาษามนุษย์ได้ การสบถสาปแช่ง ความฝันคือลางบอกเหตุในอนาคต

คติชนเกี่ยวกับมนุษย์หรือผู้วิเศษ คือ พระพรหม พระอินทร์ พระอินทร์จุติเคลื่อนย้ายเกิดก่อนพุทธกาล มี ๓๗ องค์ (ฉดติส สกกา)^๘ เดิมทีเดียว พระอินทร์เป็นเทพสงครามของอารยัน นิลัยดุดัน เมื่อแสดงบทบาทในพระพุทธศาสนา บทบาทเปลี่ยนไป ไม่ดุดันโหดร้าย เกื้อหนุนพุทธบริษัท บำรุงพระพุทธศาสนา

พระอินทร์ย่นแผ่นดิน ช่วยเหลือพระเถระจักขุพิการ

พระอินทร์สั่งสุริยเทพให้หยุดโคจร เพื่ออนุเคราะห์สามเณร

พระอินทร์สั่งวิษณุเทพให้สร้างที่อยู่แก่คนมีบุญ

พระอินทร์ไม่ชมมนุษย์^๙ เป็นเทพเจ้าของคนธรรม^{๑๐}

แม้เล่าเรื่องเป็นนิทาน แต่แทรกคำสอน วิธีนี้เป็นกุศโลบายของปราชญ์กวี

พระอินทร์มีหลายชื่อ (มีคำสอนแทรกว่า) ที่เกิดเป็นพระอินทร์ เพราะเลี้ยงดูบิดามารดาอ่อนน้อมผู้ใหญ่ในตระกูล กล่าวคำสัตย์ กล่าวคำไพเราะ ไม่ตระหนี่ ชอบเสียสละ แบ่งปัน ไม่โกรธฉุนเฉียว

คติชนอื่นๆ เช่นเห็นว่า ทายลักษณะบุคคล ลักษณะสิ่งของ พยากรณ์ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ พิธีกรรม การให้ฤกษ์ ทำให้เกิดอาถรรพ์ การทำนายฝัน

ความรู้ด้านคติชน ที่เป็น เทพนิยาย พบมากมายในพระไตรปิฎก

เทพนิยาย เป็นภาษาของคนโบราณ “สิ่งใดที่มนุษย์บรรพบุรุษไม่สามารถจะแสดงออกมาได้อย่างเป็นที่พึงพอใจโดยอาศัยคำพูด สิ่งนั้นมนุษย์ก็พยายามระบายออกมาโดยอาศัยความ

^๘ ขุ. ชา. อ. (บาลี) ๔/๒๕๘/๔๓.

^๙ ขุ. ชา. อ. (บาลี) ๑๐/๕๔๔/๑๒๓ “อมนุสโสติ สกโก เทวราชา “

^{๑๐} ขุ. ชา. อ. ๑๐/๕๔๖/๑๘๗. “คนธพพราชาติ สกโก สุนธายาห”

คิดคำนึงทางเทพนิยาย เพราะฉะนั้น ในรูปแบบขั้นต้นนั้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าเทพนิยายมิใช่เป็นประติษฐผลเชิงกวีตามนัยใช้กันอยู่ในทุกวันนี้ ถ้าหากว่าปรัชญาคือวิชาที่แสวงหาลัทธิธรรมชั้นปรমัตถะหรือโลกุตระแล้วไซ้ เทพนิยายก็คือ ความพยายามของมนุษย์ในอันที่จะให้บรรลุความจริงในอันดับที่สองรองลงมาซึ่งสะท้อนปรากฏอกในรูปของประสบการณ์ทั้งหลายทั้งมวลในโลกความจริงแล้ว เราย่อมจะวิเคราะห์จิตใจของชนชาติใด ๆ ได้ โดยการศึกษาเทพนิยายของชนชาตินั้น ๆ อย่างพิณิจพิจารณา และอาศัยหลักความจริงข้อนี้เอง อินเดียก็เป็นชนชาติหนึ่งที่ได้แสดงความเชื่อถือ อุดมคติ และขนบธรรมเนียมประเพณีของตนให้ปรากฏออกมาอย่างสมบูรณ์และงดงามบรรเจิดบรรจงไม่แพ้ชนชาติอื่น ทั้งนี้โดยอาศัยเทพนิยายจำนวนมากมายที่เกี่ยวกับกำเนิดของโลกบ้าง กำเนิดของเทพเจ้าบ้าง ฯลฯ และก็มีอยู่ไม่น้อยที่เป็นนิยายเชิงประวัติเกี่ยวกับวีรบุรุษผู้กล้าหาญของชาติของเขา หรือแม้แต่ตำนานของธรรมชาติ สถานที่ ภูเขา แม่น้ำ น้ำตก ลัตัว และต้นไม้ใบไม้ต่างๆ ฯลฯ ก็พลอยมีนิทานปรัมปราหรือนิทานพื้นเมืองเล่าสืบๆ กันต่อมาด้วย^{๑๑}

เรื่องเกี่ยวกับเทพนิยาย เช่น เรื่องของเทวดา วันเวลาในเทวโลก โลกธาตุ วัฏสงสาร ลัตัววิเศษหลายชนิด คือ ปลามิติมิงคละ ปลาติมิริมิงคละ อสุร นาค คนธรรพ์ ม้าเหาะ ของวิเศษ...

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเมื่อหาวรรณกรรมโบราณปนอยู่มากมาย เพราะรับอิทธิพลจากวรรณกรรมที่มีก่อนแล้วคือพระเวทเล่าเรื่องเหมือนยุคพราหมณะใช้วิธีการอภิปรัชญาเหมือนยุคอุปนิษัท ยกย่องสฤติพระพุทธเจ้าเหมือนสฤติเทพเจ้าในลัทธิเต๋า การสอนตามแบบของพราหมณ์ถ้าศึกษาโดยไม่ตระหนัก อาจกลายเป็นถือตามคติพราหมณ์ เพราะทั้งสองศาสนามีความลั้มพันธ์กัน เสฐียรโกเศศ กล่าวว่า “พุทธกับไสยศาสตร์จะแยกออกจากกันได้ยากที่สุด เพราะลััต้นเป็นอันเดียวกัน หากแตกกิ่งไปคนละสาขาเท่านั้น จึงเป็นศาสนาที่คู่เคียง แข่งขัน เวลาศาสนาใดขึ้นหน้า ศาสนาที่ลั้หลังก็เข้าเกาะ”

วิธีสอนในพระไตรปิฎก แม้สอนตามกระแสสังคมในเวลานั้น แต่การสอนมีหลัก มีจุดหมายมิใช่สอนไปตามกระแสสังคมแบบสุดโต่ง

^{๑๑} กรุณา - เรื่องอุไร กุศลาศัย รวบรวมและเรียบเรียง, *การตวิทยา* พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕๕-๒๕๖.

เทพนิยายเป็นวิธีแสดงลัทธิ เมื่อใดก็ตามที่นักปราชญ์ตะวันออกแสดงความรู้สึกของตนออกมาเป็นภาษาพูด ไม่ว่าจะเป็นรูปของเทพปกรณัม สัญลักษณ์ต่าง ๆ บทกวีหรือถ้อยคำผกผัน ผิดธรรมดาก็ตาม ท่านเหล่านั้นต่างตระหนักดีในข้อจำกัดของภาษาและความคิดเชิงเส้นตรง

ภาษาของมนุษย์มีข้อจำกัด ใช้ได้กับสมมุติลัทธิเท่านั้น ใช้แสดงปรมาตมลัทธิไม่ได้ กวีผู้แต่งจึงต้องใช้ภาษาเทพนิยาย และแม้ว่าภาษาเป็นสิ่งสมมุติขึ้น แต่สามารถพาไปสู่ความจริงขั้นสูงสุดได้

๓. ด้านจักรวาล

จักรวาล ในที่นี้ คือความรู้เรื่องโลกยุคโบราณ เป็นความรู้ขั้นแรกทางภูมิศาสตร์ เป็นวิธีคิดคะแนนส่วนหนึ่งของคนโบราณ ที่พยายามจะเข้าใจภูมิประเทศของโลกบางส่วนบางตอน

ความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับจักรวาลรับมาจากแถบตะวันออกไกล คือ เมโสโปเตเมีย นิภายเถรวาทรับเรื่องจักรวาลจากพราหมณ์ แล้วรับจากนิยายมหายาน ความรู้ด้านจักรวาลมักอยู่เบื้องหลังความเชื่อของลัทธิศาสนาโบราณ

จักรวาลในพระไตรปิฎก เรียกถิ่นฐานที่อยู่ว่าทวีป แบ่งไว้ ๔ ทวีป คือ

๑. ชมพูทวีป ทวีปที่มีต้นหว่านเป็นสัญลักษณ์ มีลักษณะคล้ายเกวียน (สกุณสณฺจน) หมายถึงอินเดียโบราณ (เนปาล ปากีสถาน อัฟกานิสถาน บังกลาเทศ) อ้างชื่อป่า สระและภูเขาในชมพูทวีป คือ ป่าหิมพานต์ สระอโนดาต สระฉัททันต์ ภูเขาคันธมาถน์ ภูเขาไกรลาส

๒. อมรโคยานทวีป (อปรันตชนบท) มีลักษณะคล้ายกระจก (อาทาสสณฺจน) ปัจจุบันคือดินแดนในประเทศตุรกีตะวันตก

๓. ปุพฺพวิเทหทวีป มีลักษณะคล้ายพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว (อทุมจนฺทสณฺจน) อยู่ด้านทิศตะวันออกของแคว้นวิเทหะ ปัจจุบันคือดินแดนในแถบประเทศตุรกีตะวันออก ติดจีนตอนเหนือ

๔. อุตตรกुरुทวีป มีลักษณะคล้ายตั้ง (ปัฐสณฺจน) อยู่ด้านเหนือแคว้นกुरु เลยภูเขาหิมาลัยขึ้นไป เป็นถิ่นอุดมสมบูรณ์ แผงไว้ด้วยความลึกลับ ปัจจุบันอยู่ในเขตไซบีเรีย

คนโบราณเชื่อว่า ลัทธิฐานโลกมีลักษณะเหมือนผลมะขามป้อม

ความรู้ด้านจักรวาลที่เกี่ยวกับพุทธประวัติคือกำเนิดชนเผ่าศากยะ และตำนานของพระพุทธเจ้า

๔. ด้านภูมิศาสตร์

ภูมิศาสตร์ในพระไตรปิฎกเป็นภูมิศาสตร์สมัยโบราณ ได้แก่ อินเดียเหนือ แบ่งชมพูทวีปเป็น ๓ ภาค ทางเหนือเรียกว่าอูตฺตาราภ ภาคกลางเรียกว่า มัชฌิมประเทศ หรือ มัชฌิมชนบท ภาคใต้ เรียกว่าทักษิณาภ

ก่อนพุทธกาล ชมพูทวีปแบ่งเป็น ๖ ภาค คือ^{๑๒} (๑) สุรยฺหฺฐชนบท ด้านทิศตะวันออก ผู้สร้างชนบทคือ ฤาษีกาลิสสระ (๒) แคว้นปัชโชตกปัญจาละ ผู้สร้างชนบทคือ ฤาษีเมณฑิสสระ (๓) อฏฺฐวิชนบท ผู้สร้างชนบทคือ ฤาษีบรรพต (๔) อวันตีชนบท ผู้สร้างชนบทคือ ฤาษีกาลเทวิล (๕) มัชฌิมประเทศ ผู้สร้างประเทศคือ ฤาษีเมณฑิสสระ

เมืองสำคัญในอินเดียเหนือก่อนพุทธกาล มี ๔ เมือง คือ^{๑๓} (๑) แคว้นกัลิงกะ พระเจ้ากรัณทะ ปกครองเมืองทนต์ปุระ (๒) แคว้นคันธาระ พระเจ้านันคคชิปกครองเมืองตักกิลลา (๓) แคว้นวิเทหะ พระเจ้านิมิราชปกครองเมืองมิลิลลา (๔) แคว้นอูตรปัญจาละ พระเจ้าทุมมุขะปกครองเมืองกปิละ

ผู้เป็นทายาทของมหาสมมตราชสร้างเมืองสำคัญไว้ ๕ เมือง คือ^{๑๔} (๑) เมืองหัตถิปุระ ตั้งอยู่ทิศตะวันออก (๒) เมืองอัลสปุระ ตั้งอยู่ทิศใต้ (๓) เมืองลีหปุระ ตั้งอยู่ทิศตะวันตก (๔) เมืองอูตรปัญจาละ ตั้งอยู่ทิศเหนือ (๕) เมืองทัททรปุระ อยู่ทางทิศอีสาน

ทีฆนิกาย ระบุแคว้น/เมืองโบราณก่อนพุทธกาล ๗ แคว้น คือ^{๑๕} (๑) แคว้นกัลิงกะ เมืองหลวง คือทนต์ปุระ (๒) แคว้นอัลสกะ เมืองหลวงคือโปตนะ (๓) แคว้นอวันตี เมืองหลวงคือมาหิสสตี (๔) แคว้นโลวีรานะ เมืองหลวงคือโรรุกะ (๕) แคว้นวิเทหะ เมืองหลวงคือมิลิลลา (๖) แคว้นอังคะ เมืองหลวงคือจัมปา (๗) แคว้นกาลี เมืองหลวงคือพาราณสี

^{๑๒} พุ. ชา. อ. (บาลี) ๕/๔๒๓/๑๒๗๔.

^{๑๓} พุ. ชา. อ. (บาลี) ๕/๔๐๘/๑๓๒.

^{๑๔} พุ. ชา. อ. (บาลี) ๕/๔๒๒/๒๗๙.

^{๑๕} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๐๔/๑๙๗.

๕. ด้านประวัติศาสตร์

อินเดียเหนือ หรือ อุตรประเทศ ในเวลานั้นคือ อุตรราภ หมายถึง ถิ่นทางเหนือ หรือ อุตร เรื่องในชาดกเกิดขึ้นในแถบนี้ เหตุการณ์ในวินัยปิฎก พระสูตร และชาดก เป็นประวัติศาสตร์ทั้งก่อนพุทธกาลและในพุทธกาลนักประวัติศาสตร์อินเดียเมื่ออ้างประวัติศาสตร์อินเดียสมัยโบราณ อ้าง ประวัติศาสตร์ยุคพระเวทจนถึงยุคอาณาจักรมคธคั่นได้จากไตรเวทรามายณะ มหาภารตะ พระไตรปิฎก และวรรณกรรมของเชน

ในด้านโบราณคดี ความสำคัญของพุทธศิลป์อยู่ลำดับที่ ๔ ตามลำดับยุคของอารยธรรมอินเดีย ที่แบ่งไว้ ๒๕ ยุค คือ (๑) ก่อนประวัติศาสตร์ (๒) อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ (๓) พระเวท (๔) อาณาจักรมคธ (สมัยพุทธกาล) (๕) ราชวงศ์ศุงคะ (๖) อาณาจักรแบกเตรีย (๗) บาบาเรียน (๘) อันธระ (๙) วากาฏกะ (๑๐) คุปตะ (๑๑) ฮั่น (๑๒) ปัลลวะ (๑๓) จาลุกยะ (๑๔) ราชภูกุฎฐะ (๑๕) ปาละ (๑๖) เกศาริ (๑๗) กันเดลลา (๑๘) โจละ (๑๙) โสลังกิ (๒๐) คงคาของโอริสสา (๒๑) โฮลละ (๒๒) ปัทมยะ (๒๓) วิชยนคร (๒๔) ไนยะ (๒๕) ราชปุต

สมัยพุทธกาล ผู้นำคนสำคัญคือ พิมพิสาร ปเสนทิโกศล จัณฑปัชโชต อุเทน อชาตศัตรู ปัจจุบันยังเหลือร่องรอยโบราณสถาน ยืนยันความรุ่งเรืองในอดีต

เมื่ออ้างเหตุการณ์ในอาณาจักรมคธนักประวัติศาสตร์อ้างในพระไตรปิฎกซึ่งมีข้อมูลประวัติศาสตร์สมบูรณ์กว่าแหล่งอื่น เช่น ชาวกरिकในสมัยพุทธกาล อ้างในมัชฌิมนิกาย มหาชนบท ๑๖ แคว้น อ้างในอังคุตตรนิกาย

คำบาลีที่บ่งว่าเป็นเหตุการณ์อดีต มีคำว่า “อดีตเต” หรือ “อดีตกาล” (อดีตกาล) “อนุปปนเน พุทธ” (เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติ) “ปจฺมกปเป” (กัปแรก) “ภูตปุพฺพ” (เรื่องเคยเกิดขึ้น) ซึ่งเหตุการณ์ที่ผ่านมา เช่น “เรื่องเคยเกิดขึ้น มีพระเจ้าโอกกากราช...”^{๑๖} “เรื่องเคยเกิดขึ้น มีพระเจ้ามหาวชิตราช...”^{๑๗} “เรื่องเคยเกิดขึ้น มีพระเจ้ามหาสุทฺถสนะ...”^{๑๘} “เรื่องเคยเกิดขึ้น

^{๑๖} ที. ส. (ไทย) ๙/๒๖๗/๙๒.

^{๑๗} “ภูตปุพฺพ พุราหมณ ราชชา มหาวชิโต นาม..” (ที. ส. ๙/๓๓๖/๑๓๕)

^{๑๘} “ภูตปุพฺพ อานนท ราชชา มหาสุทฺถสโน นาม..” (ที. ม. ๑๐/๒๔๑/๑๔๔ , ขุ. ชา. ๒๗/๙๕/๒๓)

มีพระเจ้าทิสัมปติ...”^{๑๙} “เรื่องเคยเกิดขึ้น มีพระเจ้าทัฬหเนมิ...”^{๒๐} “เรื่องเคยมีมาแล้ว ที่นี้คือ นิคมเวคหิงคะ...”^{๒๑}

พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมอยู่สมัยเดียวกับกษัตริย์อคาเมเนียน ของเปอร์เซีย (อิหร่าน) ในเวลานั้นแคว้นคันธาระและสินธุอยู่ในปกครองของเปอร์เซีย เรื่องนี้ปรากฏในจารึกเบฮิสตุन ของพระเจ้าดาโรอาสที่ ๑

๖. ด้านสังคมศาสตร์

ความรู้ด้านสังคมสะท้อนภูมิปัญญามนุษย์ในยุคหนึ่งและก่อนยุคหนึ่ง มีหลายด้าน เช่น ทศนคติ วิถีชีวิต ประเพณี การละเล่น การประดับ การทำนาย การพยากรณ์ การให้ฤกษ์ยาม การสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา การรักษาโรคด้วยสมุนไพร วิชาชีพ

เทพเจ้าที่คนนับถือมีอยู่หลายองค์ เช่น อินท์ โสเม วรุณ อีสาน ปชาบดี พรหม มหิทธิ จันท์ สุริย์ กุเวร อาทิตย วัณห์ ยม ลักกะ นาค สุยาม ยักษ์ คนธรรพ์ รากษส กิณร ปีศาจ อสูร กุมภันท์ ครุฑ มหาราชทั้ง ๔

ปรากฏการณ์ในอดีตสะท้อนว่ามนุษย์ชอบฟังคำพูดดีๆ คำพูดเพราะๆ ชอบให้สรรเสริญ ยกย่อง ไม่ชอบคำครหา ชอบฟังคำหวานไพเราะ เช่น เจริญ กำลังเจริญ อุดมสมบูรณ์ ขาวสะอาด ไม่เศร้าโศก ใจดี ฤกษ์ดี มงคลดี มีสิริ เจริญศรี แต่ไม่ชอบฟังคำพูดที่ไม่ดี ถือว่าไม่เป็นมงคล แก่ชีวิต เช่นคำว่า ตาบอด คนง่อย คนแคะ คนเปลี้ย คนแก่ คนตาย เจ็บปวด ถูกแทง ถูกทำร้าย ถูกไฟไหม้ ของหาย ยากจน ไม่มี

ปรากฏการณ์เช่นนี้ เห็นชัดในเทศกาล เช่น วันขึ้นปีใหม่

๖ แขนงวิชานี้ ถือว่าเป็นแขนงวิชาหลัก

นอกจากนี้ แต่ละปัญภูมิมีการจัดแบ่งหมวดหมู่ออกไปซับซ้อนมากมาย ความรู้ที่เป็นฐาน วิชาอื่น มีอีกหลายวิชา ได้แก่ ศาสนศาสตร์ ปรัชญา จริยศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ นิติศาสตร์ บริหาร

^{๑๙} “กุตปุพพ์ โภ ราช ทิสัมปติ นาม อโหสิ..” (ที. ม. ๑๐/๓๐๔/๑๙๓)

^{๒๐} “กุตปุพพ์ ภิกขเว ราช ทัฬหเนมิ นาม อโหสิ..” (ที. ปา. ๑๑/๘๑/๔๙)

^{๒๑} “กุตปุพพ์ อานนท อิมสมี ปเทเส เวคหิงค์ นาม นิคโม อโหสิ” (ม.ม.๑๓/๒๘๒/๒๕๙)

ศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ อายุรเวช (แพทยศาสตร์) รัฐศาสตร์ โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ วาทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ พุทธจริยธรรม จิตวิทยา มานุษยวิทยา ภาษาศาสตร์ เป็นต้น

พระไตรปิฎก จึงเหมือนอ่างน้ำ ที่สามารถสนองความต้องการของสัตว์แต่ละประเภท คนบางคนไม่ต้องการ**ธรรมะ**จากพระไตรปิฎก แต่เขาต้องการประโยชน์ด้านอื่น เช่นประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี เมื่ออ่านพระไตรปิฎก เขาก็สามารถถือเอาประโยชน์เรื่องนั้นจากพระไตรปิฎก ได้

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าเรามองพระไตรปิฎกว่าเป็นเพียงแหล่งตรวจสอบศรัทธาอย่างเดียว ย่อมจะพลาดสรรพวิทยาแขนงอื่นๆ

แท้จริงแล้ว พฤติกรรมมนุษย์ ทั้งดีและไม่ดี ประมวลไว้ในรูปคัมภีร์ แม้เวลาผ่านไปหลายยุค เรื่องราวในพระไตรปิฎกยังบ่มเพาะสติปัญญาได้ตลอดเวลา จะอ่านกี่ครั้งก็เห็น ย่อมพบเห็น คติเตือนใจที่มีประโยชน์ สามารถนำไปประยุกต์ในชีวิตได้ ด้วยว่ามุมมองที่ผู้อ่านแต่ละคนเรียนรู้เกิดจากสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทั้งเนื้อหาบางเรื่องในพระไตรปิฎก วิทยาการในยุคใหม่ยังให้คำตอบได้ไม่ชัด

อย่างไรก็ดี ถ้าศึกษาพระไตรปิฎกตามบริบทสังคมอินเดีย ย่อมเห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกอย่างหนึ่ง แต่ถ้าศึกษาด้วยบริบทของชาวพุทธ ย่อมเห็นความสำคัญอีกอย่างหนึ่ง จึงทำให้มองความสำคัญของพระไตรปิฎก ได้ทั้งด้านประวัติศาสตร์และด้านศาสนา

ด้านประวัติศาสตร์

ในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์อินเดีย เมื่อมีการอ้างอิงข้อมูลวรรณกรรม ย่อมอ้างวรรณกรรมของพราหมณ์ เช่น มหาकाพย์ พราหมศาสตร์ ปุราณะ วรรณกรรมของพุทธ วรรณกรรมของเซน และราชวงศ์คณิ

วรรณกรรมของพุทธ มีทั้งในวรรณกรรมบาลีและวรรณกรรมสันสกฤต

วินัยปิฎกของเถรวาท ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการบันทึกประวัติศาสตร์อินเดีย

ด้านศาสนา

ในฐานะที่เป็นแหล่งตรวจสอบศรัทธาของชาวพุทธความสำคัญด้านนี้มีผลต่อผู้นับถือพระพุทธศาสนา เหตุการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นในชมพูทวีป ถ้ามองความสำคัญด้านศาสนา พระไตรปิฎกเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ คำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้ามาจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี

บทสรุป

ถ้าถามว่า เมื่อพระไตรปิฎกเป็นแหล่งรวมสรรพวิทยา ชาวพุทธก็ไม่ต้องไปแสวงหาความรู้จากที่อื่นอีกกระมัง

ตอบว่า ชาวพุทธไม่ควรปิดกั้นตนเอง สิ่งที่เราเรียกว่าภูมิปัญญา จะบริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น และส่องแสงมากยิ่งขึ้น ต่อเมื่อได้บูรณาการจากภูมิปัญญาอื่น แม้จะเป็นภูมิปัญญาฝ่ายโลก เหมือนความมืดที่จะช่วยให้แสงสว่างล้ำค่ายิ่งขึ้น ถ้าไม่มีความมืดแสงสว่างก็หมดค่า

เมื่อจุดตะเกียงในเวลากลางวัน ย่อมไม่มีประโยชน์อะไรนัก ทว่าพอตกดึก มีดคำ เมื่อความมืดแผ่คลุม แสงสว่างแม้ย่อนิดก็เรืองรองได้ ฉันทใดก็ฉันทนั้น

แหล่งปัญญาอื่นแม้จะไม่ใชภูมิปัญญาพุทธ เรายังควรใส่ใจศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กรุณา - เรืองอุไร กุศลาคัย. **การตวิทยา** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๓๗.
กรมศิลปากร. **จักกวาทิปปนิ**. กรุงเทพฯ ฯ : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๓.
คณะกรรมการการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบ ๑๐๐ ปี พระยาอนุมานราชธน. **การศึกษา
วรรณคดีแห่งวรรณศิลป์**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๓๑.
_____. **ลัทธิความเชื่อและศาสนาอื่นๆ**. กรุงเทพฯ ฯ : คุรุสภา, ๒๕๓๒.
ธนิธ อยุโพธิ์. **ตำนานพระอภิธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวพร, ๒๕๒๗.
พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. **พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่**. พิมพ์
ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิ
พุทธธรรม, ๒๕๔๗.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพฯ
มหานคร ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม. ป. ป.
ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ ฯ : นานมี
บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
วเนช แปลจาก The Tao of Physics. By frijof Capra. **เต๋าแห่งฟิสิกส์** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ
 ฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๐.
ศิริพร ณ ถลาง, **ทฤษฎีจิตวิทยา**. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
เลฐิยร์โกเศศ และ นาคะประทีป. **กามนิธ**. กรุงเทพฯ ฯ : บรรณาการ, ๒๕๑๑.
เสาวลักษณ์ อนันตคานต์. **คติชนกับศาสนา**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
๒๕๔๖.
Benjamin Walker. **Hindu World** ๒nd. New Delhi : Munshiram Manoharlal
Publishers, ๑๙๘๓.
Pande, G. C. **Studies in Early Buddhism** ๔th. Varanasi : Motilal Banarasidess, ๑๙๙๕.
Raychaudhuri, H. **Political History of Ancient India** ๖th. New Delhi : Oxford
University, ๑๙๙๗.
Sukumari Battachari. , **Buddhist Hybrid Sanskrit Literature**, Culcutta : Arunima
Printing Work, ๑๙๙๒.